

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1983

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΕΝ ΤΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑ,

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΟΝΗ

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. *Ἡ πορεία τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως τῆς Ἀρχαίας Χριστιανικῆς Γραμματείας δὲν ἦτο ἐνιαία οὔτε κατὰ τὴν μορφὴν οὔτε κατὰ τὸ περιεχόμενον. Διέφερεν εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔδρα καὶ ἔζη ἡ Ἀρχαία Χριστιανικὴ Ἐκκλησία: α) Τὸν Ἑλληνικὸν χώρον, ἔνθα ἐπεκράτει ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. β) Τὴν Λατινικὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ γλῶσσα διέφερον τῶν Ἑλλήνων. Μάλιστα ἡ Λατινικὴ γλῶσσα, σὺν τῷ χρόνῳ προϋόντι, ἐκτοπίζουσα βαθμιαίως τὴν Ἑλληνικὴν, κατέστη κυριαρχοῦσα γλῶσσα. γ) Καὶ εἰς τὴν τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκυριόχουν διαφορετικοὶ πολιτισμοὶ καὶ διαφορετικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, μάλιστα δὲ διαφορετικαὶ γλῶσσαι. Ἀλλ' ὅμως ὁ χωρισμὸς οὗτος κατὰ περιοχάς δὲν εὐσταθεῖ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐνδύητον διατί. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκυριόχουν ἐπὶ τοῦ ὅλου ἀχανοῦς χώρου τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ ἐπομένως κατ' οὐσίαν πρόκειται περὶ μιᾶς ἐνιαίας πνευματικῆς ἐκδηλώσεως, μὲν κυριάρχον γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν διὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.*

2. Ἡ γ λ ὤ σ σ α ἐνὸς λαοῦ ἀποτελεῖ τὸ πρωταρχικὸν γνώρισμα τῆς ἐθνικῆς του ὑποστάσεως. Ἡ γ λ ὤ σ σ α ὄχι μόνον διαμορφώνει τὰ πλαίσια τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἐνὸς λαοῦ, ἀλλὰ προσδίδει εἰς τὴν ἐθνικότητα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ μέτρον τῆς ἀσφαλοῦς ἀξιολογήσεως τοῦ πολιτισμοῦ του καὶ τοῦ πνευματικοῦ του βίου. Συνδέει τὸν λαὸν ἐνὸς ἔθνους μετὰ τοῦ παρελθόντος καὶ διαγράφει τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς προβλέψεις τῶν πνευματικῶν του κατευθύνσεων εἰς τὸ μέλλον. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὄχι μόνον δὲν ἐπεζήτησε νὰ ἀπαμβλύνῃ ἢ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐθνικότητος, ἀλλὰ τοὐναντίον, διὰ τῆς κοσμοθεωρίας του ἀναπτύσσει μίαν ἐνότητα, ἐν κοινὸν ἰδεῶδες καὶ ἐνιαίαν θρησκευτικὴν συνείδησιν, πηγάζουσαν ἐκ τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἀλλ' ἐντὸς τῶν διαφορῶν περιοχῶν τῶν ἐθνῶν καὶ λαῶν. Ἡ ἐνιαία αὕτη κατευθύνσις τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας ἀποδεικνύει τὸν ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ὸ ν καὶ δι ε θ ν ι σ τ ι κ ὸ ν χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπιζητοῦντος τὴν ἐπικράτησίν του ἐπὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ πνευματικοῦ πεδίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικο-πολιτικοῦ καὶ γλωσσικοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος τῶν λαῶν. Παρὰ ταῦτα τόσον ἡ Ἑλληνικὴ κυρίως, ὅσον καὶ ἡ Λατινικὴ Χριστιανικὴ Γραμματεία, σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, ἀναπτύσσουσιν ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα μὲ ἐμφανῆ τὸν ἐ θ ν ι κ ὸ ν των χρωματισμόν, ὅστις προσδίδει καὶ εἰς ἐκάστην ἴδιον τόνον κατευθύνσεως καὶ ἐπιδιώξεων. Ἐκάστη τῶν δύο περιοχῶν, τῆς Ἀνατολῆς ἔνθα ἐπεκράτει ἡ Ἑλληνικὴ γ λ ὤ σ σ α, καὶ τῆς Δύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησε βαθμιαίως ἡ Λατινικὴ γ λ ὤ σ σ α, ἐπιδιώκει, πέραν τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων καὶ ἐπιδιώξεων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἰδίους σκοποὺς, ἀκολουθοῦσα ὁδοὺς, διαχαρασσομένας τόσον ὑπὸ τῶν καιρικῶν, ὅσον καὶ τῶν τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν κατευθύνσεων καὶ διαφερόντων καὶ τοιουτοτρόπως, διατρέχει ἐκάστη ἰδίᾳ ἀτραποὺς ἐν τῇ ἐξελικτικῇ πορείᾳ τῆς πνευματικῆς καὶ γραμματειακῆς της παραγωγῆς.

Α. Η «ΑΤΤΙΚΗ - ΚΟΙΝΗ» ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

3. Ἡ «ἀττική-κοινή» Ἑλληνικὴ γ λ ὤ σ σ α ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου περίπου καὶ ἐφεξῆς ἐπικρατήσασα, μάλιστα δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκείθεν δὲ εἰς ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν χώρον διαδοθεῖσα, ὑπῆρξε τὸ ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας χρησιμοποιηθὲν ὄργανον ἐξαπλώσεως τῆς νέας διὰ Χριστοῦ Ἀποκαλύψεως· τὸ ὄργανον τόσον τοῦ γραπτοῦ, ὅσον καὶ τοῦ προφορικοῦ ἢ κηρυκτικοῦ καὶ διδακτικοῦ - κατηχητικοῦ λόγου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ γ λ ὤ σ σ α τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διαφέρει μὲν τῆς ἀπλου-

στέρας («κοινῆς») καὶ ὁμιλουμένης γλώσσης τῆς Κ. Δ., τείνουσα, ἰδίᾳ διὰ τῶν μεγάλης μορφώσεως Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Ε' αἰ., νὰ ἐγγίση τὸ ὕψος τῆς ἀρχαίας («ἀττικῆς-ὕψηλοτέρας») γλώσσης· ἐν τούτοις οἱ ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὸ πλήρωμα αὐτῶν τελοῦντες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ καθηγητικῷ καὶ κηρυκτικῷ αὐτῶν ἔργῳ, ἐπιδιώκουσι χρῆσιν ἀπλουστέρας καὶ περισσώτερον ὑπὸ τῶν πιστῶν νοουμένης γλώσσης, ὡς, φέρε' εἰπεῖν, ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ Ἀντιορητικὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἔνθα ἡ ἀνάγκη ἀναιρέσεως τῶν κακοδόξων θεωριῶν ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς χρῆσιν γλώσσης ἀπλουστέρας πρὸς ἐπίδρασιν μεγαλειτέραν ἐπὶ τοῦ ποιμνίου καὶ διασφάλισιν τούτου ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, ὡς παρατηροῦμεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου (β' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰ.) («Περὶ ψευδοῦς ἀσκήσεως»). Σημειωτέον ὅτι οἱ Γνωστικοὶ αἵρετικοὶ πρῶτοι ἐχρησιμοποίησαν πρὸς διάδοσιν τῶν κακοδοξιῶν τῶν ἀπλουστέραν γλῶσσαν, ὅπως ἐμφανίζουσι τὰ Ἀπόκρυφα συγγράμματα, τὰ γνωστικῆς προελεύσεως κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα γνωστικὰ δημόδη ἐκκλησιαστικὰ ἔσματα. Ἐκ τούτου καὶ ἡ «τονικὴ ρυθμοποιία» εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν ἐπιβάλλεται βαθμηδόν, ἐκτοπίσασα ἀπὸ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ ἰδίᾳ (ΣΤ' αἰ.) καὶ ὕστερον τὴν ἀρχαίαν («προσῳδιακὴν») ποιήσιν, ὡς ἀκατάληπτον καὶ ψυχρὰν διὰ τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν, μηδαμινὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν ἀσκοῦσαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπλὴν, κατανοητὴν καὶ εὐάρεστον γλῶσσαν τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, τῆς ἐπὶ τῆς «τονικῆς ρυθμοποιίας» στηριζομένης, τῆς, ὡς ἦτο φυσικόν, τὰ μύχια τῶν θρησκευόντων κινούσης καὶ βαθύτατα συναισθηματα εὐλαβείας δημιουργούσης.

4. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς «κοινῆς-ἀττικῆς», καὶ ἄλλοτε («ὕψηλοτέρας»), ἄλλοτε δὲ («δημωδεστέρας») καθισταμένης, εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα γλῶσσα τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθόλου συγγραφέων τόσον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀφρικὴν μέχρι μεσοῦντος καὶ τοῦ Γ' αἰ. ἀκόμη. Οὕτω πως ὁ Τερτυλλιανὸς († μετὰ τὸ 220 μ. Χ.) ἐν Καρχηδόνι εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην μερικὰ τῶν λατινιστῶν γεγραμμένων ἔργων του νὰ μεταφράσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ὁ δὲ Ἰπὸλυτος († 235 μ. Χ.) Πρώτης συνέταξε τὰ ἔργα του εἰς μόνην τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν¹. Τὸ πρῶτον

1. Πβλ. C. P. Caspary, *Ungedruckte, unbeachtete und wenig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel* 3, Christiania 1875 (Universitätsprogr.), 267 - 466: "Griechen und griechisch in der römischen Gemeinde in der drei ersten Jahrhunderten ihres Bestehens".

λατινιστὶ συνταχθὲν ἔργον ὑπῆρξεν ἡ *Passio Sanctorum Scillitanorum*². Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα λοιπόν, ὡς ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα τῶν Δυτικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν Β. Ἀφρικῇ, ὕστερον δὲ βραδέως, καὶ δὴ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰ., εἰσάγεται ἐν Ρώμῃ καὶ βαθμιαίως καθίσταται ἡ ἐπικρατοῦσα ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, τόσον τῶν Δυτικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὅσον καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Λατρείας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, μέχρι καὶ τῆς σήμερον ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας ἀναγνωριζομένη ἀπανταχοῦ τοῦ καθολικοῦ κόσμου. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρξατο ὑποχωροῦσα ἀπὸ τοῦ Δ' αἰ. διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἐπιχωρίων Ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἰδίᾳ τῆς συριακῆς, τῆς κοπτικῆς, τῆς ἀρμενικῆς, τῆς αἰθιοπικῆς καὶ πολὺ ὕστερον τῆς ἀραβικῆς καὶ τῆς παλαιοσλαβωνικῆς.

5. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα λοιπόν, λόγῳ τῆς εἰς ὕψιστον βαθμὸν λεπτοτάτης καὶ εὐγενεστάτης ἐξελέξεώς της· λόγῳ τοῦ πλουσιωτάτου λεξιλογίου αὐτῆς καὶ τῶν ποικιλωτάτων μορφῶν τῆς διατυπώσεώς της, ἀπέβη τὸ ἰδεῶδες καὶ ἐπιτηδειότατον ὄργανον πρὸς διατύπωσιν, ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τῶν Ἀληθειῶν καὶ διδαχῶν τῆς διὰ Χριστοῦ θείας Ἀποκαλύψεως. Τὰ ἔργα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, τὰ ἔργα τῶν Ἀπολογητῶν τοῦ Β' καὶ Γ' αἰ., ὁλόκληρος ἡ ἀρχαία Ἀπόκρυφος Γραμματεία, τὰ πρῶτα Σύμβολα πίστεως, οἱ πρῶτοι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, αὐτοὶ οἱ κανόνες τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐγράφησαν πάντα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ εἰς τὴν «ἀττικὴν-κοινήν». Εἶναι δὲ λυπηρὸν, ὅτι οἱ περὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀσχολούμενοι ἐπιστήμονες δὲν ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἰδιαίτερος εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως ἔργων, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνεύρωσι πλείονα στοιχεῖα τῆς ἐξελικτικῆς διαδρομῆς τῆς «ἀττικῆς-κοινῆς» Ἑλληνικῆς γλώσσης, πέραν τῶν παρεχόμενων ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ τῶν κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς καὶ Ρωμαῖκούς χρόνους ἀκμασάντων συγγραφέων, οἵτι οἱ Πολύβιος, Πλούταρχος, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, «ὁ πνευματικὸς πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς διγλωσσίας», κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, Δίων ὁ Χρυσόστομος, Αἴλιος Διονύσιος, Ἡρόδης ὁ Ἀττικός, ὁ

2. Καλοῦνται οὕτως οἱ ἐκ Σκιλλίου τῆς Νουμιδίας ἐν Β. Ἀφρικῇ καταγόμενοι 12 χριστιανοί, οἱ ἐπὶ Κομμόδου τῇ 17 Ἰουλίου 180 πρῶτοι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὑποστάντες, ἧτοι οἱ ἄνδρες *Speratus, Nartzalus, Citinus, Veturius, Felix, Aquilinus, Lactantius* καὶ 5 γυναῖκες: *Januaria, Generosa, Vestia, Donata, Secunda*. Τὸ μαρτύριον τοῦτο, σπουδαιότατον διὰ τὴν ἀρχαιότητά του, διεσώθη ἔν τε τῷ πρωτοτύπῳ λατινικῷ κειμένῳ καὶ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει.

Πολέμων, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κλαύδιος Αἰλιανός, ὁ Εἰρηναῖος ἢ Πακάτος, ὁ Φιλόστρατος, ὁ Ἡρωδιανός, ὁ Φρόνιχος, ὁ Μοῖρις καὶ εἴ τις ἕτερος. Εἰδικὴ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ ἀπὸ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς «ἀττικῆς-κοινῆς» Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν γραπτῶν μνημείων τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας, θὰ ἀπεδείκνυνεν ἀσφαλῶς ὀπληλίκην ἐπίδρασιν εἰς ἀπλοποίησιν ἢ καὶ διάπλασιν ἐπὶ τὸ ἐκφραστικώτερον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἥσκησαν οἱ Πατέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὥς καὶ οἱ καθόλου ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὰ γραπτὰ καθόλου μνημεῖα (π.χ. χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, ἐπιστολογραφία χριστιανική, παπυρολογικὰ χριστιανικὰ εὐρήματα, λειτουργικὰ κείμενα, ὕμnologiα, ποιήσεις γενικώτερον, κηρυκτικὴ καὶ ἀντιρρητικὴ γραμματεία, πατερικὰ ἀποφθέγματα, ἀσκητικοὶ κανόνες κ.λπ. κ.λπ.) τόσον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς «ἀττικῆς-κοινῆς», ὅσον καὶ διὰ τὴν διαμόρφωσιν ταύτης ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον.

6. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἰδίᾳ τὸ κατ' ἀρχάς, δὲν ἀπέβλεπον οὔτε εἰς μεγαλοστομίαν οὔτε εἰς δικανικὴν, ὅσον καὶ ἐντυπωσιακὴν καλλιέπειαν, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς διατύπωσιν ὑψηλῶν θρησκευτικῶν Ἀληθειῶν δι' ἀπλουστέρων κατὰ τὸ δυνατόν λέξεων, διότι σκοπὸς τούτων ἦτο ἡ ἐποικοδομὴ, ἡ κατανόησις ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τούτων. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἀριωτάτη ἐνίων τοῦλάχιστον ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων κατάρτισις ἐν τῇ «ἀττικῇ» γλώσσῃ, ἐκίνει τὴν γραφίδα τούτων εἰς διατύπωσιν τοῦτ' αὐτὸ λογοτεχνικὴν τῶν ἰδεῶν καὶ ἐννοιῶν τοῦ θεολογικοῦ περιεχομένου τῶν ἔργων των. Οὕτω πως οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες Κλ ή μ η ς Ρώμης (92 - 101 μ.Χ.), Ἰγ ν ά τ ι ο ς Ἀντιοχείας (†110 - 111/;), ἡ πρὸς Δ ι ό γ ν η τ ο ν ἐπιστολὴ (περ. 200 - 230), Ε ἰ ρ η ν α ῖ ο ς (τέλη Β' αἰ.), Ἰ π π ό λ υ τ ο ς Ρώμης (†235) ἐνιαχοῦ τῶν ἔργων των ἀνυψοῦνται εἰς ἀληθεῖς λογοτέχναις, ἐν δὲ τῇ ἀπλότῃ τῆς ἐκφράσεώς των, οἷονεὶ ἐξ ὀρμεμφύτου κινοῦνται εἰς ὑψηλὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν των εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐγγίξουσι πολλάκις τὰ ὅρια τῆς ποιητικῆς ἁρμονίας ἐνὸς λογοτεχνικοῦ ὕφους ἐκπάγλου ὠραιότητος. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ., καίτοι χρησιμοποιοῦν ἐνίοτε ἐκλαϊκευμένας ἐκφράσεις, ἀποβαίνουν ἐν τούτοις πολλάκις ἄριστοι λογοτέχναι καὶ ἀριστοτέχναι τοῦ λόγου, ὥς π.χ. ὁ Λουκᾶς καὶ ὑπὲρ πάντας ὁ Παῦλος καὶ ὁ Ἰωάννης³. Ἀναλόγως λοιπὸν

3. Πβλ. Α. Th u m b, Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus, Beiträge zur Geschichte und Beurteilung der κοινή, Strassburg 1901. Α. D e i s s m a n, Licht vom Osten. Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch-römischen Welt, Tübingen 1909²⁻³.

τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς οὓς ἀπηνθύνοντο οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν γίνεται ὅτε μὲν ἀπλούστερος, ὅτε δὲ ὑψηλότερος, μάλιστα δὲ ὅταν ἀπηνθύνοντο εἰς πρόσωπα πεπαιδευμένα ἢ ἐπίσημα.

7. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰ. ἐμφανίζεται σχεδὸν ἀπότομος μεταβολὴ καὶ τοῦ ὕφους καὶ τοῦ λόγου τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὁ καιρὸς τῶν διωγμῶν εἶχεν ἤδη παρέλθει. Ἡ νέα Θρησκεία τοῦ Χριστοῦ εἶχεν ἐπιβληθῇ. Οἱ Χριστιανοὶ ἠδύνατο ἐλευθέρως πλέον νὰ καλλιεργῶσι πάντα τὰ πεδία τῆς γνώσεως καὶ νὰ ἐμβαθύνουν περισσότερον εἰς τὴν ἀρχαίαν προγονικὴν γραμματειακὴν κληρονομίαν. Αἱ ρητορικαὶ Σχολαί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἐθνικῶν διευθυνόμεναι, μεταφυτεύουν καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς τροφίμους τὴν ἀγάπην καὶ πολλάκις τὴν λατρείαν εἰς τὴν μεγαλειώδη πνευματικὴν κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ρητορικῶν, γνωματολογικῶν καὶ λοιπῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τοῦ Δ' αἰ. καὶ ἐφεξῆς ἐξεπαιδεύθησαν εἰς τοιαύτας ρητορικὰς Σχολάς. Καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποστῶσι τὴν ἐπίδρασιν τούτων ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ ἐκφραστικῇ αὐτῶν τέχνῃ. Καίτοι ἔζων ἐν μέσῳ ἀμορφώτου, κατὰ τὸ πλεῖστον, πλήθους, ὅθεν καὶ ἠναγκάζοντο πολλάκις ἐν τῷ προφορικῷ τῶν λόγῳ, ἵνα γίνωνται καταληπτότεροι ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν τῶν, νὰ χρησιμοποιοῦσι πολλάκις γλῶσσαν νοητὴν καὶ ἀπλουστεράν, ἐν τούτοις εἰς τὰ συγγράμματά των διατηροῦσι τὸ ὑψηλὸν ὕφος διατυπώσεως καὶ ἔστιν ὅτε —ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἀδιάφορον—, ἐμφανίζονται ἐπιτηδευμένοι ὠραιολόγοι. Τὴν διαφορὰν ταύτην θεωρίας καὶ πράξεως ἐξηρεν ἤδη ὁ E d. Norden διὰ τῶν ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικῶν λέξεων: «Ἐν τῇ θεωρίᾳ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μέχρι καὶ τοῦ Μεσαίωνος ἀντεπροσώπευον τὴν ἀρχὴν ὅτι ὦφειλέ τις νὰ γράφῃ ἐντελῶς εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν τὰ ἔργα του, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ἠκολούθησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὴν ἐντελῶς ἀντίθετον ὁδόν». Ἀλλ' ἡ ἐμφανιζομένη αὕτη ἀντίθεσις δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήξῃ τινά, προσθέτει ὁ ἴδιος συγγραφεύς, διότι: «ἂν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νέας Θρησκείας ὑπῆρξεν ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἵσταμένη Παλαιστίνη, νῦν κατέστη τὸ πεδίου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου»⁴.

8. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς προτιμοῦν τὴν πρᾶξιν ἢ τὴν θεωρίαν. Ἀποβλέπουσιν εἰς ὀρισμένον σκοπόν, ὅπως δῆλον ὅτι καταστήσουν τὰς Εὐαγ-

4. Die antike Kunstprosa vom 6. Jahrhundert vor Chr. bis in die Zeit der Renaissance, Leipzig 1909² τ. 1 - 2, II, 529 καὶ 573 ε.

γελικὰς Ἀληθείας νοητάς εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ διαφνύζουσιν ἀδιάφθορον τὸ νόημα αὐτῶν πάσης κακοτρόπου παρερμηνείας. Καὶ πράγματι ἀποβαίνουνσι θεωρητικοὶ ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὅσον πρὸς θεωρητικούς ἢ φιλοσοφοῦντας ἀπετείνοντο καὶ πρὸς κοινὸν εὐπαίδευτον («καὶ πρὸς λόγους εὖ πεφυκός»). Βεβαίως οἱ Πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς διακρίνονται ἐπὶ καθαρότητι λόγου καὶ ὡραιότητι διατυπώσεως. Ἀλλ' ἡ μορφή τῆς διατυπώσεως δὲν ἦτο δι' αὐτοὺς σκοπός, ἀλλὰ μέσον ἐκφράσεως ὑψηλῶν καὶ θεῶν διδασκαλιῶν, μυστηρίων δυσερμηνεύτων καὶ ἀποκαλυπτικῶν. Ἡ δημιουργικὴ λοιπὸν γλωσσοπλαστικὴ ἱκανότης τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τινων ἐτέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τοὺς διέποντας τὰς μορφὰς τοῦ λόγου κανόνας, ἀλλ' ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὴν ἀμφιλαφεῇ αὐτῶν παιδείαν καὶ μόρφωσιν, τὸ δὲ εἰς τὴν φύσει ἐν ἐκάστῳ ἐνυπάρχουσαν πολλάκις λογοτεχνικὴν καὶ γλωσσοπλαστικὴν ἐπιτηδεύτητα, ὡς καὶ εἰς τὸ κινεῖν τὴν γραφίδα τῶν μεγάλων ἰδίᾳ μορφῶν τῆς Ἐκκλησίας ἱερὸν πάθος ὑπὲρ τῆς νέας ἐξ Ἀποκαλύψεως Θρησκείας τοῦ Ναζωραίου καὶ τὸν ὑπέρροχον ζῆλον αὐτῶν πρὸς μετάδοσιν τῶν Ἀληθειῶν τῆς Πίστεως, τοὺς γλυκεῖς καρποὺς τῆς ὁποίας καὶ οὗτοι ἐγρεύθησαν καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἐγγὺς αὐτῶν ἐκάλουν πρὸς ἀπόλαυσιν αὐτῶν.

9. Οἱ Πατέρες λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ λοιποὶ δόκιμοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς δὲν δύνανται ἐν κυριολεξίᾳ νὰ χαρακτηρισθῶσι καὶ («λογοτέχνην», εἰ καὶ ἄριστοι τῶν ποικίλων πτυχῶν τοῦ τε γραπτοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἀριστοτέχνη ἀναδειχθέντες. Ἡδύναντο νὰ διατυπώσωσι τὰς ὑψηλὰς δογματικὰς αὐτῶν διδασκαλίας καὶ τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς διδαχὰς διὰ τῶν οἰκείων εἰς αὐτοὺς καὶ ἀρίστων λογοτεχνικῶν μέσων διατυπώσεως. Οὕτω πως, λογοτεχνικοὶ τύποι, γλωσσικῶς καὶ αἰσθητικῶς ἄριστοι καὶ οὐχὶ σπανίως ὑποδειγματικοὶ δι' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ τοῦτ' αὐτὸ κλασσικοί, μεστοὶ ἐνίοτε καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τὸ ἐπέβαλλον, βαθέων, ὅσον καὶ εὐγενῶν συναισθημάτων, τίθενται ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ βαθυστοχάστου καὶ πεπνυμένου καλάμου αὐτῶν πρὸς ἔκθεσιν, ἄμυναν καὶ διδαχὴν τῶν θεῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀληθειῶν καὶ τῶν ὑπερόχων τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλιῶν.

10. Ἀσφαλῶς δέ, τοὺς μεγάλους τούτους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, τὰ μέγιστα συνέδραμε καὶ ὑπεβοήθησεν εἰς τὸ συγγραφικόν των δαιμόνιον καὶ ἡ βαθεῖα ἐκ μέρους αὐτῶν γνώσις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας. Διότι οἱ μεγάλοι ἰδίᾳ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας εἶχον ἐμβαθύνει ὅσον ὀλίγοι εἰς τὸ πνεῦμα τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων τῆς κλασσικῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος· εἶχον κατανοήσει πλήρως τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας καὶ εἶχον ἐμποτισθῇ καὶ ἐνστερ-

νισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ νάματα καὶ διδάγματα τῆς ὑπερόχου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἀντέκειντο εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκίαν ἢ ἐφ' ὅσον ὑπεβोधόθουν τούτους εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν Εὐαγγελικῶν Ἀρχῶν πρὸς λογικὴν κατὰ τὸ δυνατόν διερμίνευσιν τοῦ μυστηριακοῦ των χαρακτῆρος. Ἀλλ' ὑπὲρ τὴν θύραθεν παιδείαν, ὑπὲρ τὴν ἀμφιλαφεῖ μόρφωσιν καὶ ὑπὲρ τὴν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν, διέθετον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θαυμαστὴν καὶ ὑπέροχον γνώσιν τόσον τοῦ γράμματος, ὅσον καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἀγίων Γραφῶν, μετὰ θερμορρογῶ καὶ ζώσης Πίστεως.

11. Αἱ προσπάθειαι λοιπὸν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στρέφονται κυρίως τὴν παραδοθεῖσαν Πίστιν νὰ διαφυλάξωσιν ἀγνήν καὶ ἀδιάφθορον· νὰ στηριξώσι καὶ κατοχυρώσωσι ταύτην γραφικῶς· νὰ συλλάβωσι τὴν μυστηριακὴν πολλάκις πεμπτοῦσαν τῆς καὶ ἐκφράσωσι ταύτην φιλοσοφικῶς· νὰ ἀναπτύξωσι καὶ διερμηνεύσωσι ταύτην κατὰ τὸ δυνατόν λογικῶς· τέλος νὰ κατοχυρώσωσι ταύτην ἀπὸ πάσης ἑξωθεν, ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων ἰδίᾳ αἰρετικῶν, προσβολῆς. Καὶ ἵνα μὴ αἱ διδασκαί καὶ ἀποφάνσεις τῶν μεγάλων τούτων ἐκκλησιαστικῶν μορφῶν φέρωσι τὴν σφραγίδα τὴν ἀτομικὴν καὶ προσωπικὴν, ἥτις καὶ διαβλητὴ θὰ ἡδύνατο νὰ γίνῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς σφάλματα, συμφώνως πρὸς τὴν φύσει ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσαν ἀτέλειαν, δυνατόν πολλάκις νὰ ὀδηγηθῇ, συγκαλοῦσι ἀπὸ τοῦ Α' αἰ. Συνόδους Οἰκουμενικάς, τὰς ὁποίας ἡ προγενεστέρα περίοδος τῆς πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐποχῆς παντελῶς ἀγνοεῖ, ἵνα διὰ τοῦ καθολικοῦ κύρους τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐνιαίας Ἐκκλησίας Ἱεραρχῶν, τοῦ κύρους τοῦ στηριζομένου ἐπὶ τοῦ ἀπροσώπου, τοῦ ὑπὲρ-ἀτομικοῦ, μόνον δὲ τοῦ θείου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ, διακηρύξωσιν οὕτως τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ διαφυλάξωσι τὴν Ὁρθόδοξον Ἀλήθειαν τῆς Πίστεως καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διὰ τῆς διὰ ο χ ῆ ς. Καὶ ἔκτοτε αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἰσχύουσιν εἰς τὸ διηρηκὲς πλέον, ὥς πρὸς τὰ δογματικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ τὰ τῆς Λατρείας ζητήματα, ὥς δόγματα ἀμετάθετα καὶ ὥς θεμέλια διὰ τὴν περαιτέρω οἰκοδομὴν τῆς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης.

12. Νομίζω ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὴν θέσιν ταύτην νὰ ἀσχοληθῶ καὶ περὶ τὸ νεώτερον πρόβλημα, τὸ ὡς «θεολογικὸν» ἢ «μεταφυσικὸν» πρόβλημα τῆς γλώσσης τῶν Ἀγ. Γραφῶν, ἀκόμη καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀπὸ τινων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν ἰδίᾳ Θεολόγων εἰς μέσον τιθέμενον. Βεβαίως ὑφίσταται καὶ τοιοῦτον πρόβλημα, μάλιστα κατ' ἐξοχὴν «θεολογικὸν γλωσσικὸν» πρόβλημα, προελθὸν κυρίως ἐκ τῆς θεωρίας τῆς Ἑρμηνευτικῆς τῶν Ἀγ. Γραφῶν. Ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα κάμνει σαφεῖ διάκρισιν μεταξὺ Sprache καὶ Wort, ὥς ἄλλωστε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία μεταξὺ «Ὁμιλίας» καὶ «Λόγου» ἢ κατὰ τὸν

Ἀριστοτέλη, μεταξὺ «Νοῦ» καὶ «Λόγου», μεταξὺ ἐνδιαθέτου («Λόγου») καὶ προφορικοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ὥραϊαν διατύπωσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, («νοῦς ἐστὶ λόγος ἐγκείμενος, λόγος δὲ νοῦς προπεμπόμενος»), ἂν καὶ ἡ ὠραιότης τῆς φράσεως κατ' οὐσίαν οὐδὲν καθορίζει, ἐφ' ὅσον περιπίπτει εἰς ταυτόσημον κατ' ἀντίθετον φορὰν ἐρμηνείαν τῆς ἐννοίας τῶν ὄρων («νοῦς» καὶ «λόγος», περιπίπτουσα εἰς ταυτολεξίαν, κατὰ τὸ λογικὸν ἀξίωμα «τοῦ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι»).

B. Η ΔΗΜΩΔΗΣ Ἡ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

13. Ἡ γλῶσσα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων παραμένει ἀττικίζουσα μέχρι καὶ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰ. ἄρχεται ἐμφανιζομένη μία ν έ α γ λ ω σ σ ι κ ῆ ἐξέλιξις ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία λαμβάνει ἐν πολλοῖς δ η μ ώ δ η, ἥτοι λαϊκὴν χροιάν. Πρὸς τοῦτο πολλοὶ λόγοι ἐξεβίβασαν οἷονεὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς νὰ ἀκολουθήσουν διπλὴν κατεύθυνσιν ἐν τῇ χρήσει ὑπ' αὐτῶν τῆς γλώσσης. Ὡς γνωστόν, τὰ Σχολεῖα, μετὰ τὴν Ἀλωσιν, τὰ προοριζόμενα διὰ τὸν πολὺν λαόν, ἐμειώθησαν καταπληκτικῶς. Ἦτο φυσικὸν λοιπὸν νὰ ἐπιδράσῃ τοῦτο δυσμενῶς καὶ ἐπὶ τὴν ὅλην μόρφωσιν τοῦ λαοῦ. Αἱ ἔξωθεν προπαγάνδαι, θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικά, ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς διάδοσιν τῶν προσηλυτιστικῶν αὐτῶν ιδεῶν γλῶσσαν ἀπλὴν καὶ νοητὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οὕτω πως πλῆθος ἄπειρον ψυχοφελῶν δῆθεν καὶ παντὸς εἶδους ἡθοπλαστικῶν ἔργων, τόσον ἀπὸ προτεσταντικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ καθολικῆς—παπικῆς πλευρᾶς, εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν, πρὸς ἐπικράτησιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἑκατέρας τῶν δύο ἀνωτέρω προπαγανδισουσῶν Ἐκκλησιῶν, μεταξὺ κυρίως τῶν λαϊκῶν στρωμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ προτεσταντικῆς πλευρᾶς ἐν πρώτοις ἐξεδόθη, δαπάναις τῆς Ὀλλανδικῆς Κυβερνήσεως, «Ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δίγλωττος, ἐν ᾗ αὐτοπροσώπως, τό τε θεῖον πρωτότυπον καὶ ἡ ἀπαραλλάκτως ἐξ ἐκεῖνου εἰς ἀπλὴν διάλεκτον διὰ τοῦ μακαρίτου κυρίου Μ α ξ ί μ ο υ τοῦ Κ α λ λ ι ο υ π ο λ ί τ ο υ γενομένη μετάφρασις ἅμα ἐτυπώθησαν», ἐν ἔτει 1638, ἐν Γενεύῃ ἢ κατ' ἄλλους ἐν Λάϊδεν εἰς 2 τόμ., εἰς 4ον. Ὑστερον δὲ ἐτυπώθη εἰς ἀπλὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἢ «Κατήχησις τῆς Χάιδελβέργης», ἐν ἔτει δὲ 1648, ἐπίσης εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς καλλιτεχνικωτάτην ἐμφάνισιν ἐτυπώθη ἢ «Βελγικὴ Ὁμολογία» (*Confessio Belgica*).

14. Ἀπὸ μέρους τῶν παπικῶν ἐπιδεικνύεται μεγαλειτέρα δραστηριότης μεταφραστικῇ καὶ προσηλυτιστικῇ. Οὕτω πως ἐνεφανίσθη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ

ΙΖ' αϊ. μία τεραστία εἰς ἔκτασιν καθολικίζουσα γραμματεία, συντεταγμένη εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησουΐτου *L a d e s m a* ἐν ἔτει 1609 δημοσιευθεῖσαν «Διδασκαλίαν χριστιανικὴν», ἐπανεκδοθεῖσαν καὶ κατὰ τὸ 1687. Ὁμοίως τὸ ὁμώνυμον ἔργον τοῦ Καπουτσίνου μοναχοῦ *Π α ύ λ ο υ L a g n i u s*, τὸ ἐν ἔτει 1668 τυπωθέν. Τοῦ τελευταίου δὲ τούτου ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος καὶ τὸ «Ἐγχειρίδιον». Εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐδημοσιεύθησαν ἐπίσης καὶ τὰ τεραστίαν ἐπίδρασιν ἀσκήσαντα ἔργα καθολικῆς ἐμπνεύσεως τοῦ *Ν ε ο φ ύ τ ο υ Ρ ο δ ι ν ο ὺ* («Ἀσκησις πνευματικὴ» καὶ «Περὶ ἐξομολογήσεως»), ἀμφότερα τὸ 1671. Πλειστάκις δὲ ἀνετυπώθησαν δημοσιευθέντα τὰ ἐκ μεταφράσεως καθολικὰ ἔργα τοῦ *Β ε λ λ α ρ μ ῖ ν ο υ* μὲ τὸν αὐτὸν τίτλον, ἦτοι «*Doctrina Christiana*» καὶ «*De mentis ascensione*», ὡς ἐπίσης καὶ τὸ περίφημον προσευχητάριον τοῦ ἐκ *Granada A l o i s i u s* «*Quia de peccadores*», ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1638 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁδηγία τῶν ἁμαρτωλῶν». Ἐκ τῆς πληθύος τῶν προσηλυτιστικῶν τούτων ἔργων τῆς καθολικῆς προπαγάνδας, φυσικὸν ἦτο νὰ ὑποστῶσιν ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἱκανοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τινες Θεολόγοι. Οὕτως ἰσχυρῶς ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καθολικισμοῦ ὁ *Ν ι κ ὸ λ α ο ς Β ο ὕ λ γ α ρ ι ς* (οὐχὶ ὁ περίφημος *Εὐγένιος Βούλγαρις*) ἐν τῇ «*Ἱερᾷ Κατηχήσει*» αὐτοῦ, τῇ ἐν ἔτει 1681 ἐκδοθείσῃ. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἁ γ ά π ι ο ς Α ά ν δ ο ς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «*Ἁμαρτωλῶν σωτηρία*», τῷ ἐν ἔτει 1641 τὸ πρῶτον ἐκδοθέντι, τὸ ὁποῖον πληθὺς παπικῆς ὕλης ἐπεξεργάσθη, ἀποβὰν ἐκ τῶν περιφημοτέρων καὶ δημωδεστέρων ψυχωφελῶν συγγραμμάτων.

15. Τὴν ὅλην δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐφεξῆς διὰ τὸ ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἀπὸ τε μορφωτικῆς καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς, ἅμα δὲ καὶ προσηλυτιστικῆς ἀπόψεως, διαζωγραφίζει κάλλιον παντὸς ἄλλον ὁ ὄντως ἐθνομάρτυς *Κ ὄ ρ ι λ λ ο ς ὁ Λ ο ὕ κ α ρ ι ς* (4 Ν/βρίου 1620 - 27 Ἰουνίου 1638), ἐν οἷς οὗτος, ἀντεπεξερχόμενος κατὰ τῶν καθολικῶν, ἔγραφεν: «Ὅσον πῶς δὲν ἔχομεν σοφίαν καὶ μαθήματα ἀλήθεια εἶναι, ἀμὴ ἅς μετρήσουν δύο πράγματα οἱ Λατίνοι, πρῶτον ὅτι τὸν καιρὸν τὸν παλαιόν, ὅσον ἡ σοφία ἐπολιτεύετον εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὺς Λατίνους οἱ Ἕλληνες εἶχαν διὰ βαρβάρους καὶ τώρα ἂν ἐβαρβαρώθημεν ἡμεῖς καὶ ἐκεῖνοι ἐσοφίσθησαν, παράξενον δὲν εἶναι ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς βασιλείας μας τὸ ἔκαμαν καὶ ἅς ἔχομεν ὑπομονήν· δεύτερον, ἅς λογιάζουν ὅτι ἂν δὲν ἔχομεν σοφίαν ἐξωτέραν, ἔχομεν χάριτι Χριστοῦ σοφίαν ἐσωτέραν καὶ πνευματικὴν, ἡ ὁποία στολίζει τὴν ὀρθόδοξόν μας πίστιν καὶ εἰς τοῦτο πάντοτε εἵμεσθην ἁνώτεροι ἀπὸ τοὺς Λατίνους, εἰς τοὺς κόπους, εἰς τὰς σκληραγωγίας καὶ νὰ σηκώνωμεν τὸν σταυρόν μας καὶ νὰ χύνωμεν τὸ αἷμα μας

διὰ τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἄν εἶχε βασιλεύσει ὁ Τοῦρκος εἰς τὴν Φραγκίαν δέκα χρόνους, χριστιανούς ἐκεῖ δὲν εὔρισκες· καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶρα διακοσίους χρόνους εὐρίσκεται καὶ κακοπαθοῦσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ βασανίζονται διὰ τὰ στέκουν εἰς τὴν πίστιν τους, καὶ λάμπει ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας καὶ ἐσεῖς μοῦ λέγετε ὅτι δὲν ἔχομεν σοφίαν; Τὴν σοφίαν σου δὲν θέλω ἐμπρὸς εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· κάλλιον ἦτο τὰ ἔχη τινὰς καὶ τὰ δύο, δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, πλὴν ἀπὸ τὰ δύο τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προτιμῶ»⁵.

16. Πάντα τὰ γεγονότα, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, ἐδημιούργησαν νέαν κατάστασιν διὰ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν καὶ ἐξεβίασαν τοὺς ἡγέτας αὐτῆς νὰ λάβουν θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς δημώδους ἢ μὴ Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ τεθὲν δίλημμα ἦτο ἂν ἔπρεπε ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐξακολουθήσῃ χρησιμοποιοῦσα ἀποκλειστικῶς τὴν («ἁττικὴν») καὶ ἀρχαιοπρεπῇ γλώσσαν, ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν γλώσσης δημωδεστεράς καὶ ἀπλουστεράς, περισσότερον νοητῆς ὑπὸ τοῦ ἀμορφώτου πληρώματος αὐτῆς. Καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας δεόν νὰ λεχθῇ, ὅτι αὕτη ἐν ὀρθοτάτῃ καὶ ἐμπνευσμένῃ διακρίσει ἀπεφάσισεν, ὅπως ἐν μὲν τῇ Λατρείᾳ διατηρηθῇ ἡ τῶν Ἀρχαίων γλώσσα καὶ ἐπομένως ἡ κληρονομία τῶν Πατέρων διαφυλαχθῇ. Ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ ἀπεφασίσθη, ὅπως κηρύττεται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, τῇ ὑπ' αὐτοῦ καταληπτῇ καὶ δι' αὐτῆς ἐπιδιώκεται ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος διαπαιδαγώγησις. Τὸ ἴδιον μέτρον ἐλήφθη, προκειμένου νὰ ἀντικρουσθῶσι τὰ προσηλυτιστικὰ καὶ προπαγανδιστικὰ ἔργα τῶν ἀντιπάλων. Ἄν καὶ κατ' ἀρχὴν οἱ ἄριστοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς παραδόσεως, τῆς τοσαύτην ἰσχὺν ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐχούσης, ἀμφιταλαντεύονται καὶ διστάζουν νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν ζῶσαν γλώσσαν τοῦ λαοῦ. Βαθμηδὸν ὅμως χωρίζονται οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι καὶ μία ὅλη σειρὰ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐμφανίζεται, ἥτις ἀγωνίζεται νὰ παράσχω ἀξιόλογον δὲ μὲν ὁ θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Τοῦτο δὲ ἐξακολουθεῖ καὶ μέχρι σήμερον.

17. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθόν, οὔτε δίκαιον νὰ κατηγορῇται ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ φανατικῇ προσκολλήσει εἰς πεπαλαιωμένας δῆθεν γλωσσικὰς ἀντιλήψεις. Διότι ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἂν καὶ αἰσθάνεται βαθέως τὴν

5. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1948(9), τ. 1 - 2, I, 61.

εὐθύνην αὐτῆς διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀφθάστου προγονικοῦ θησαυροῦ, εἰς τὰ ζητήματα ἰδίᾳ τοῦ δόγματος καὶ τῆς Λατρείας, ἐν τούτοις πάντοτε αὕτη ἐπέτρεψε τὴν χρησιμοποίησιν γλώσσης ἀπλουστεράς καὶ δημοδεστεράς, ἰδίᾳ πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ ἠθικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ποιμνίου αὐτῆς. Διὰ τὴν Ἑλληνικὴν λοιπὸν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Ἑλληνας ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἡ γλῶσσα οὐδέποτε ἐθεωρήθη «σκοπός», ἀλλὰ πάντοτε «μέσον» ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ πληρώματος αὐτῆς. «Σκοπός» τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ κήρυγμα τῆς Πίστεως, τῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Ἀγάπης πρὸς τὸν τρισυπόστατον Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. Ἡ Ἐκκλησία οὔτε λησμονεῖ οὔτε θὰ λησμονήσῃ ποτὲ τὴν θείαν διδαχὴν τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν Παύλου, κηρύττοντος: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον» (Α΄ Κορ. 13, 1). Τὴν αὐτὴν στάσιν ἐτήρησαν ἔκπαλαι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅλη ἡ χορεία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Καὶ ἐπὶ πλέον ἔχουν οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ ὅτι ἀπέβησαν οἱ διαμορφωταὶ τοῦ κοινοῦ ιδιώματος τῆς ἀρχαίας «ἀττικῆς» γλώσσης καὶ οἱ ἄριστοι ἐκπρόσωποι τῆς λογοτεχνικῆς διαμορφώσεως τῆς «ἀνωτέρας κοινῆς», ἀποβάντες οὕτως ἄριστα καὶ αἰώνια πρότυπα γλωσσικῆς καὶ λογοτεχνικῆς διατυπώσεως τῶν ἐξ Ἀποκαλύψεως διδασκαλιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

18. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ γ λ ὥ σ σ η ς λεχθέντων, θὰ ἠθέλομεν νὰ ἐξάρωμεν ἅπαξ ἔτι τὴν στάσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ θέματος. Αὕτη μὲ σοφὴν διάκρισιν ἐπέτυχε τὸν ἄριστον συνδυασμὸν σ υ ν τ η ρ η τ ι κ ὁ τ η τ ο ς, δι' ὅσα ἐφοβεῖτο παραφθορὰν καὶ παρανόησιν, καὶ π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ὁ τ η τ ο ς, δι' ὅσα ἐπίστευεν ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα, ἰδίᾳ διὰ τὸ κηρυκτικὸν καὶ κατηχητικὸν της ἔργον. Σ υ ν τ η ρ η τ ι κ ῇ λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκεῖ, ἔνθα πρόκειται περὶ διασφαλίσεως τῆς Ὁρθοδόξου πίστεώς της. Ἀλλὰ γίνεται συγχρόνως ἀξιοθαυμάστως π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ῇ, ἔνθα πρόκειται νὰ ὠφελῇ καὶ νὰ ὠφελήσῃ, νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ διδάξῃ, νὰ πλουτισθῇ καὶ νὰ πλουτήσῃ, νὰ κατοχυρωθῇ καὶ νὰ κατοχυρώσῃ, νὰ ἐποικοδομηθῇ καὶ νὰ ἐποικοδομήσῃ ἐν Πίστει καὶ Ἀληθείᾳ τὸ χριστεπώνυμον Πλήρωμά της! Τὸ π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ὸ ν δέ, ἀκόμη καὶ τὸ φ ι λ ε λ ε ὑ θ ε ρ ο ν πνεῦμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπὶ, ὅχι μόνον τοῦ γλωσσικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ πεδίου ἐκφράζει, μὲ τὴν ἐκπαγλὸν ὥραιότητα τοῦ λογοτεχνικοῦ του δαιμονίου, ὁ μέγας Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας Γ ρ η γ ὁ ρ ι ο ς ὁ Θεολόγος, ὁ καὶ Ναζιανζηνὸς (330 - 389/90 μ. Χ.), ἐν οἷς οὗτος λέγει: «Εγὼ σοι κἀνταῦθα παρέξομαι πλατείας ὁδοῦς. Φ ι λ ο σ ὄ φ ε ι μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιό-

νων τε καὶ χειρόνων, περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων. Ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον, καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον»⁶.

19. Τὴν ἐν σοφωτάτῃ διακρίσει τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας παράδοσιν προσπαθοῦν σήμερον νὰ νοθεύσουν καὶ διαφθείρουν ἐπιδεικτικοί τινες κληρικοί, δῆθεν ζῆλον προοδευτικότητος προβάλλοντες, οἵτινες ὅχι μόνον διὰ δημοσιευμάτων λατρευτικοῦ περιεχομένου καὶ ὕμνογραφικοῦ ὕλικου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐντὸς τῶν ἱερῶν Ναῶν Λατρεία ἐπιζητοῦν διὰ πτωχοπροδρομικῶν μεταφράσεων καὶ παραφράσεων κακοζήλων, νὰ εἰσαγάγουν τὸ δῆθεν προοδευτικόν των πνεῦμα, στασιάζοντες οὕτω κατὰ τῆς παραδοσιακῆς ἀρχῆς τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, τῆς διατηρήσεως τῆς παραδεδομένης λατρευτικῆς τῶν ἱερῶν κειμένων τάξεως, χρησιμοποιοῦντες μεταφράσεις κακοζήλους, ἀποκρουστικὰς, ἀτυχεῖς καὶ πολλάκις μισοβαρβάρους γλωσσικούς τύπους ἀηδεῖς καὶ ἀπαιδευσίας καὶ ἀμαθείας μεστούς!

20. Τὴν ἐν σοφωτάτῃ διακρίσει παραδοσιακὴν θέσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ ἠδύχομην, ὅπως τόσον ἡ Πολιτεία —κατ' ἐξοχὴν μάλιστα αὐτή—, ὅσον καὶ οἱ αὐτοκαλούμενοι προοδευτικοί, ἀκόμῃ καὶ οἱ λεγόμενοι γλωσσαμύνητορες, ὅπως τηροῦν ἔναντι τῆς ἀφθάστου, πολυσυνθέτου, καλλιπευῆς, ἀξιοθαυμάστου, ἐπιβλητικῆς Γλώσσης, ὡς ταύτην παρέδωκαν οἱ αἰῶνες μὲ τὰς ποικίλας μορφὰς τῆς διατυπώσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ ἐκφραστικῶν κανόνων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ὀμηρικῶν Ἐπῶν μέχρι καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου καὶ ἀπὸ τῆς Μεταβυζαντινῆς, μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σοφοῦ Κορναῆ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἐὰν ἡ γλώσσα, μὲ τὴν θηλυκὴν τῆς γραμματικῆς ἐμφάνισιν καὶ τὴν πολυποικίλον περιβολὴν τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων, δὲν ἦτο ἀπλοῦν ὄργανον καὶ μέσον συνεννοήσεως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶχε καὶ ἡ ἰδίᾳ φωνήν, θὰ ἀπηνθύνετο εἰς τὴν τόσον ἐγκωμιαζομένην Ἐλευθερίαν, τὴν ὁμόφυλόν της, καὶ θὰ ἔλεγεν: Ἐλευθερία, πὺν τόσα ἐγκώμια ἀπολαμβάνεις ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πεῖσε τοὺς ἐγκωμιαστάς σου νὰ παρᾶσχον καὶ εἰς ἐμὲ τὸ πολύτιμον αὐτὸ δῶρον τῆς Ἐλευθερίας, ὥστε νὰ ἐξελιχθῶ καὶ ἐγὼ ἐλευθέριω, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μου περιβολήν. Διατηρῶ βεβαίως τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν χάριν τοῦ κλασσικοῦ καὶ ἀθανάτου σχήματος, δέχομαι ὅμως κατ' ἀνάγκην περιβλήματα καιρικῆς καὶ περιπτωσιακῆς ἐμφανίσεως, ἀλλὰ παραμένω εἰς τὸ σῶμα ἀδιάφθορος καὶ ἀθάνατος. Τί σᾶς ἐνοχλεῖ,

6. Γρηγ. Ναζ., Οἱ πέντε Θεολογικοὶ Λόγοι, ἔκδ. A. J. Mason, Cambridge 1899, σ. 20 ἐν «Προδιαλέξει».

ὧ ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ πάροικοι, τὸ κλασσικὸν μου συντακτικὸν καὶ τὸ γραμματικὸν μου περίβλημα; Ὡ καίνοφανεῖς προοδευτικοὶ τῶν γλωσσικῶν μεταμορφώσεων, ἀγνοεῖτε ὅτι τὸ κλασσικὸν μου σῶμα εἶναι ἀθάνατον καὶ χωρὶς αὐτοῦ δὲν ἠμπορεῖτε νὰ συρράψετε τὸ νεώτερον περίβλημά σας ποὺ θὰ μὲ ἐνδύσετε; Ὡ δῆθεν ὑπερασπισταὶ τοῦ ἀξιοθαυμάστου κλασσικοῦ σώματος τῆς γλώσσης ποὺ οἱ αἰῶνες ἐσεβάσθησαν καὶ μὲ τὸ ὅποῖον οἱ Ἕλληνας ἐδοξάσθησαν, ἦτο φυσικὸν καὶ ἐπάναγκες διὰ μέσου τῶν αἰώνων νὰ δεχθῶ νέας ἐκάστοτε μορφὰς περιβλήματος; Διατὶ ἀντιπαρατασσόμενοι ἀντιπολεμεῖσθε οἱ μὲν κατὰ τῶν δέ· οἱ ἀττικίζοντες κατὰ τῶν νεοελληνιστῶν, ἀντακοντίζοντες ἀλλήλους καὶ ἀντιμαχόμενοι ἀμοιβαίως, ἀφοῦ γνωρίζετε ἢ θέλετε νὰ ἀγνοεῖτε, ὅτι ἔχω τὸ δίκαιον μὲ τὸ μέρος μου, ὥστε νὰ εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐ λ ε υ θ έ ρ α, ὅπως καὶ σεῖς; Διατὶ ἐπιζητεῖτε νὰ μὲ φυλακίσετε νομοθετικῶς, ὥστε νὰ μὲ καταστήσετε δούλην τῶν ἰδικῶν σας ὁρέξεων; Αὐτὰ θὰ ἔλεγεν ἡ Γ λ ῶ σ σ α ἂν εἶχε γλῶσσαν εἰς τε τοὺς γλωσσαμύντορας καὶ εἰς τοὺς νεωτεριστὰς γλωσσοδιαφορεῖς. Πρὸ παντὸς εἰς τοὺς ἐν τέλει ἀπευθυνομένη, θὰ τοὺς ἠρώτα μὲ ποῖον δικαίωμα ἐπιβάλλετε τὸ κατὰ βούλησιν ἰδικήν σας τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα; Ποῖος σᾶς ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ στερεῖτε τοὺς νεαροὺς Ἑλληνόπαιδας τῆς παιδευτικῆς γλωσσικῆς παιδείας καὶ γνώσεως; Ἄλλο ὁμιλουμένη γλῶσσα, κύριοι μεταρρυθμισταὶ καὶ ἄλλο γλῶσσα τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως, διὰ μέσου τῶν ἀφθάστων κειμένων τῆς κλασσικῆς Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Μεσαίωνος, καὶ ἄλλο χρῆσις γλώσσης τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Γράφετε καὶ ὁμιλεῖτε ὅπως θέλετε, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τοὺς πρέποντας συντακτικὸν καὶ γραμματικὸν κανόνας. Ἀλλὰ παιδεύσατε καὶ μορφώσατε τοὺς Νέους μὲ τὰ νάματα τῆς Κλασσικῆς παιδείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῇ καὶ ἡ περαιτέρω ὀρθὴ διατύπωσις τῶν νοημάτων τούτων ἐν τῇ χρήσει τῆς οἰασδῆποτε μορφῆς γλωσσικῆς διατυπώσεώς των.

21. Εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὑφίστανται ζῶντα ἐκ κληρονομικῆς παραδοσιακῆς καὶ ἱστορικῆς προελεύσεως ἰ δ ε ὡ δ η μορφώσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι ψυχολογικῶς ἀδύνατον νὰ ἀπαλειφθοῦν παντελῶς ἢ νὰ παραγνωρισθοῦν. Καὶ τὰ ἰ δ ε ὡ δ η ταῦτα εἶναι ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνέπτυξε καὶ κατέστησε βιώματα ἀνεξάλειπτα καὶ αἰωνίου ἀξίας, ὁ Ἑ λ λ η ν ι σ μ ὸς ὑπὸ τὰς ποικιλωτάτας μορφὰς τῆς πολιτιστικῆς του δημιουργικότητος. Σοφία καὶ Τέχνη, Μεταφυσικὴ καὶ Ἠθικὴ, Νομοθεσία καὶ Δίκαιον, Δημοκρατία καὶ Ἐλευθερία, Ἀνθρωπισμὸς ὑπὸ τὰς εὐγενεστάτας πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξιολογήσεις του καὶ ὑπὲρ πάντα σεβασμὸς πρὸς τὸ Θεῖον καὶ ἀναριθμήτα ἄλλα, ἀποτελοῦν ἐνιαῖον σύνολον, ἐκφραζόμενον διὰ τοῦ ὅρου Ἑ λ λ η ν ι κ ὸς Κ λ α σ σ ι κ ι σ μ ὸς ἢ Κ λ α σ σ ι κ ῆς Μ ο ρ φ ῶ

σεως Ἰδεῶδες, κατὰ τὸν μέγαν κλασσικὸν ἐρευνητὴν ἐπιστήμονα W. Jäger. Αὐτὸ τὸ Κλασσικὸν Ἰδεῶδες, ἢ ὡς εἴθισται νὰ ἐκφράζεται ἡ Κλασσικὴ Παιδεία, ὑπὸ τὰς ποικιλωτάτας μορφὰς τοῦ περιεχομένου τῶν ἀξιῶν της, εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀδύνατον ψυχολογικῶς νὰ ἐκριζώσῃ οἰαδήποτε ἀνατρεπτικὴ ἢ ἐπαναστατικὴ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προοδευτικότητος, ὁρμῇ. Διότι καὶ ἂν τολμηθῇ τοιοῦτόν τι προσκαίρως, τὸ τόλμημα τοῦτο θὰ στραφῇ ἀφεύκτως μελλοντικῶς ἐναντίον τῶν πρωταιτίων καὶ μία ιδεολογικὴ ἀντεπανάστασις θὰ ἐξαφανίσῃ ἐκ ρίζης τὰ ιδεολογήματα ταῦτα, τὰντίθετα πρὸς τὴν Κλασσικὴν Παιδείαν, ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν τοῦ ὅρου. Ἐκεῖνα τὰ Ἰδεώδη Μορφώσεως δύνανται νὰ ἔχουν καὶ βάθος καὶ δύναμιν συνεχοῦς δημιουργίας καὶ ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ ὅλων τῶν ἐφέσεων τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ὅταν στηρίζωνται ἐπὶ ἀσφαλοῦς καὶ ἀμετακινήτου βάσεως ἡ θικὸν Μεγαλείον τῶν Ἀξιῶν τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ὡς ταύτας διετύπωσεν ἡ Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ μεγαλουργία, ἡ Ἑβραϊκὴ Θεογνωσία καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἀποκαλυπτικὴ Κοσμοθεωρία!

22. Ὁ ὁμιλῶν εἶναι ὁπαδὸς τῆς καθαρᾶς γλώσσης, τῆς ἀκολουθούσης ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, τὸ συντακτικὸν καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς ἀπτικῆς ἢ κλασσικῆς γλώσσης καὶ παιδείας. Ἀγαπῶ ὅμως καὶ τὴν καλὴν Νεοελληνικὴν γλῶσσαν, μάλιστα εἰς τὴν ὥραίαν νεοελληνικὴν ποίησιν καὶ τὰ ὥραϊα νεοελληνικὰ πεζογραφήματα. Τὸ τέλος τοῦ θεματός μου καὶ τὴν θέσιν μου ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ θέματος, πιστεύω ὅτι ἐκφράζει μὲ τὴν λογοτεχνικὴν του δεξιοτεχνίαν ὁ ἀοίδιμος, ὅσον καὶ ἄριστος δημοτικιστῆς ἀρθρογράφος τῆς «Καθημερινῆς» Αἰμ. Χουρμούζιος ἐν τῷ φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος ταύτης τῆς 6 Μαΐου 1954, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Χάριν τῆς Δημοτικῆς ἢ καθαρεύουσας τὰ Σχολεῖα» καταχωρισθέν. Λέγει ὁ Χουρμούζιος: «...δὲν ἔχω καμμιά δυσκολία νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ἡ μετακίνησις τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τὴν κατώτερη καὶ τὴ μέση παιδεία τοῦ ἔθνους μᾶς ἐβλάψε. Καὶ δὲν μᾶς ἐβλάψε μόνον ὡς ἔθνος. Ἐβλάψε καὶ τὴ γλῶσσαν. Ἐβλάψε πρωτίστως τὴ δημοτικὴν. Καὶ εἶναι ἀνάγκη, χάριν τῆς δημοτικῆς νὰ διδάσκεται ἡ καθαρεύουσα στὰ Σχολεῖα. Νὰ διδάσκεται ἡ καθαρεύουσα στὰ Σχολεῖα, νὰ διδάσκεται συστηματικὰ, ἐπίμονα, ὅχι κατὰ παραχώρησιν, ὅπως γίνεται τώρα, ἀλλὰ κατὰ κύριον μέλημα γιὰ τὴ στερεὴ γλωσσικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν καὶ ὅχι γιὰ νὰ γράφουμε τὴν καθαρεύουσα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μάθουμε νὰ γράφουμε καὶ οἱ λόγιοι καὶ οἱ μὴ λόγιοι τὴ δημοτικὴ... Ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι ἐφεύρημα, δὲν εἶναι πλαστὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, δὲν εἶναι διαλεκτικὴ ἰδιοτροπία τῶν ἀρχαιοπλήκτων. Εἶναι καὶ ἦταν καὶ θὰ εἶναι μιὰ γλωσσικὴ πραγματικότης... Ὅλοι

οἱ παλαιοὶ δημοτικισταί, αὐτοὶ ποὺ ἔγραψαν τὰ δημοτικά ἄφρογα καὶ μὲ συνέπεια... καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους πολλοί, ὅσῳ καὶ ἂν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς οὔτε θέλουν νὰ ἀκούσουν τὴν καθαρεύουσα, ἔγραψαν τὴν δημοτική, γιατί ἔμαθαν κατὰ βάθος καὶ πλάτος τὴν καθαρεύουσα... Οἱ παλαιοὶ ὀρθογραφοῦν, ξέρονν τὴ δημοτική, τὴ χρησιμοποιοῦν μὲ ἀληθινὴ δεξιότηχρία. Οἱ νεώτεροι ἀνορθογραφοῦν, σολοικίζουν καὶ συχνὰ βαρβαρίζουν... Οἱ νέοι μας εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι. Καὶ τὰ περισσότερα βιβλία τῶν νέων ποὺ γράφονται στὴ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι ἀγράμματα. Οἱ νέοι λόγοί μας εἶναι ἀγράμματοι, γιατί δὲν ἔμαθαν, δὲν πέρασαν ἀπὸ τὸ σχολεῖο τῆς καθαρεύουσας)! Εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας ἐπισημάνσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπικάιρα τὰ ὅσα ὁ σοφὸς Κορραῆς διαλαλεῖ πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας πάσης ἐποχῆς. Λέγει: «Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πλέον ἀναπαλλοτριώτα τοῦ ἔθνους κτήματα. Ἀπὸ τὸ κτῆμα τοῦτο μετέχουν ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους μὲ δημοκρατικὴν, νὰ εἶπω οὕτως, ἰσότητα. Κανείς, ὅσον ἤθελεν εἶσθαι σοφός, οὗτ' ἔχει, οὔτε δύναται ποθεν νὰ λάβῃ τὸ δικαίωμα νὰ λέγῃ πρὸς τὸ ἔθνος "οὕτω θέλω νὰ λαλῆς, οὕτω νὰ γράφῃς"... Οἱ λόγοι ἀνδρὲς τοῦ ἔθνους εἶναι φυσικὰ οἱ νομοθέται τῆς γλώσσης, τὴν ὁποῖαν λαλεῖ τὸ ἔθνος· ἀλλ' εἶναι (πάλιν τὸ λέγω) νομοθέται δημοκρατικοῦ πράγματος. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκει ἡ διόρθωσις τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἡ γλῶσσα εἶναι κτῆμα ὅλου τοῦ ἔθνους ἰερόν. "Θθεν πρέπει νὰ ἀνακαινίζεται μὲ εὐλάβειαν καὶ ἡσυχίαν". (Ἐλήφθη ἐκ τῶν ἄρθρων τοῦ Νίκου Γιανναδάκη εἰς τὴν «Καθημερινήν» τῆς Κυριακῆς 17.4.83).

Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ γένους ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, διαβλέπων τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ μορφωτικὴν, ὅσον καὶ γλωσσικὴν κατὰπτωσιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἐβροντοφώνει: «Ἐνικήσατε τοὺς ἀγρίους τυράννους μας· ἀλλὰ μὴ τολμήσετε ἀκόμη νὰ ψάλλετε τὸν ἐπινίκιον ὕμνον εἰς τὸν Θεὸν τῶν δυνάμεων, ἂν δὲν νικήσετε καὶ τὴν ἄλλην τυραννίαν», ἐννοῶν τὴν ἀπαιδευσίαν, μορφωτικὴν καὶ γλωσσικὴν, «τὴν τυραννίαν, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ ἰσχυρότερος ἐχθρὸς παρὰ τὸν τύραννον» (Ἑλλην. Βιβλ. 13, ρλβ'). Τὴν «πνευματικὴν ἐλευθερίαν» ἐθεώρει καὶ ἐπίστευεν ὅτι εἶναι ἐπίτευγμα τῆς Παιδείας, ἰδίᾳ τῆς κλασσικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως, συμφώνως πρὸς τὸ Εὐαγγελικὸν «γνώσεσθε τὴν Ἀλήθειαν καὶ ἡ Ἀλήθεια ἐλευθερώσει ἡμᾶς» (Ἰω. 8, 32). Εἴθε καὶ οἱ Νεοῖ Ἕλληνες νὰ γνωρίσωμεν τὴν Ἀλήθειαν περὶ τῆς Κλασσικῆς Παιδείας καὶ τὴν μεγάλην μορφωτικὴν καὶ ἠθοπλαστικὴν Ἀξίαν, τὴν ὁποῖαν ἔχει αὕτη, καθὼς ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον. Ἡ Κλασσικὴ Παιδεία θὰ διδάξῃ τοὺς νέους καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἀρχαϊκῆς, ἀττικῆς, καθαρεύουσας, νεοελληνικῆς καὶ δημοτικῆς.

23. Προτάσσει τοῦ συναδέλφου κ. Παν. Ζέπου, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν παρεκλήθη νὰ φέρῃ εἰς μελέτην τὸ ὅλον σύγχρονον πρόβλημα τῆς Γλώσσης, ὥστε διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς νὰ ἐκφέρῃ τὰς ἰδίας ἀντικειμενικὰς, μακρὰν φανατικῶν ἀκροτήτων, γνώμας καὶ σκέψεις περὶ τῆς ἀκολουθητέας γραμμῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ μορφωτικῆς Ἀγωγῆς τῆς σπουδαζούσης νεότητος ἤδη ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ Σχολείου μέχρι καὶ τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων. Τὴν ὁρθὴν γραμμὴν πλεύσεως ἐπεσήμανεν διὰ τῆς πράξεως τόσον ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία ἀπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς σήμερον, ὅσον καὶ ἡ διασφαλίζουσα τὴν ὑγιᾶ Παράδοσιν Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῇ συνετῇ διακρίσει χρησιμοποίησεως τῆς Γλώσσης ἄνευ ἀποκρουστικῶν ἀκροτήτων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, καθ' ὃ ἐκ τοῦ Ὁργανισμοῦ της ἔχει καθῆκον, ὀφείλει καὶ δύναται ἀκομματίστως καὶ μακρὰν πάσης πολιτικῆς προκαταλήψεως, νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἰδίαν αὐτῆς γνώμην ἐπὶ τοῦ Γλωσσικοῦ θέματος, συνιστῶσα καὶ τὸ τί δεόν γενέσθαι.